

Η συμβολή της Εκπαίδευσης για την Αειφορία στην πρόληψη και τη διαχείριση οικονομικών ή και επισιτιστικών κρίσεων: το παράδειγμα του Δικτύου Π. Ε. του ΚΠΕ Κρεστένων «Τα τοπικά προϊόντα σε μια κοινωνία αειφορίας»

Γαβράς Πέτρος¹, Τσούρα Αγγελική², Σχοινά Μαρία³, Αναστασίου Σταματία⁴, Μητροπούλου Μαρία⁵

1. Δάσκαλος, Υπεύθυνος του Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρεστένων
gavras123@gmail.com
2. Φιλολόγος, ΜEd, Αναπληρώτρια Υπεύθυνη του Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρεστένων
agtsoura@otenet.gr
3. Αγγλικής Γλώσσας, Μέλος της Παιδαγωγικής Ομάδας του Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρεστένων
marsch65@yahoo.gr
4. Αγγλικής Γλώσσας, ΜEd, Μέλος της Παιδαγωγικής Ομάδας του Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρεστένων
rodavgi@gmail.com
5. Δασκάλα, Μέλος της Παιδαγωγικής Ομάδας του Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρεστένων
mariamht@freemail.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία ανιχνεύεται η δυνατότητα της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και της Εκπαίδευσης για την Αειφορία να συμβάλλουν στην πρόληψη και την αντιμετώπιση κρίσεων σαν αυτή που βιώνει η Ελληνική κοινωνία τα τελευταία χρόνια. Η διαρκώς επιδεινούμενη αυτή οικονομική κρίση, που γίνεται και περιβαλλοντική, κοινωνική, πολιτική και αξιακή, εν τέλει, επιτάσσει την αναζήτηση του ρόλου της παιδείας ευρύτερα και της εκπαίδευσης ειδικότερα, τόσο στην αναγνώριση των αιτιών της όσο και στην αντιμετώπισή της. Ειδικότερα επιχειρείται να καταφανεί αυτό ο ρόλος μέσα από το παράδειγμα ενός Δικτύου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης που συντονίζει το ΚΠΕ Κρεστένων με τίτλο «Τα τοπικά προϊόντα σε μια κοινωνία αειφορίας» καθώς και το πρόγραμμα Π.Ε. που υλοποιεί το Κέντρο με τίτλο «Προϊόντα της Ηλειακής Γης».

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Αειφορία και κρίση, Κ.Π.Ε., Δίκτυα Π.Ε.

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ: Δίκτυα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Εκπαίδευση για την Αειφορία, οικονομική και επισιτιστική κρίση, τοπικά προϊόντα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αν δεχτούμε πως βασική παράμετρος μιας οικονομικής κρίσης είναι η διαρκής μείωση της οικονομικής δραστηριότητας σε βαθμό που η παραγωγή να μη μπορεί να καλύψει βασικές βιοτικές ανάγκες των μελών μιας κοινωνίας, μπορούμε να αντιληφθούμε τη σημασία της για τη συνοχή αυτής της κοινωνίας, καθώς και για την ελευθερία και την επιβίωση των μελών της. Η επάρκεια των αγαθών, και ιδιαίτερα η

επισιτιστική επάρκεια, ήταν διαχρονικά ζητούμενο των κοινωνιών. Ακόμα και σε εποχές ακμής, όπως στην κλασική αρχαιότητα, παράλληλα με τον «κοσμοπολιτισμό» φιλόσοφοι - όπως ο Ιππίας ο Ηλείος - τονίζουν και την αξία της «αυτάρκειας» με την έννοια της αποφυγής της οικονομικής, πνευματικής και ηθικής εξάρτησης (Κανελλόπουλος: 1989, σσ.13-14). Επιπλέον, αναζητούνται και οι όροι της παραγωγικής δραστηριότητας όχι μόνο ως προς την αναγκαία ποσότητα των αγαθών αλλά και ως προς την ποιότητα τους και τις συνθήκες παραγωγής με τις επιπτώσεις που, ενδεχομένως, αυτές έχουν στο περιβάλλον. Η διαρκώς επιζητούμενη αύξηση της παραγωγής - η διακαώς επιδιωκόμενη «ανάπτυξη» - μπορεί να είναι χωρίς όρους, χωρίς όρια και χωρίς συνέπειες στο φυσικό περιβάλλον;

ΦΤΩΧΕΙΑ, ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η τελευταία οικονομική κρίση επαληθεύει με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο την άποψη που είχε διατυπώσει ήδη, με αφορμή παλαιότερες κρίσεις, ο Γερμανός οικονομολόγος Έρνστ Φρίντριχ Σουμάχερ ότι «Ένα από τα πιο μοιραία σφάλματα της εποχής μας είναι η πεποίθηση πως το πρόβλημα της παραγωγής έχει λυθεί» (Σουμάχερ: 1993, σσ.11). Σύμφωνα με την Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την απασχόληση και τις κοινωνικές εξελίξεις το 2014, η Ελλάδα μαζί με την Ιρλανδία, την Ισπανία, την Ιταλία και την Ουγγαρία είναι οι χώρες στις οποίες παρατηρήθηκε η μεγαλύτερη αύξηση της φτώχειας. Στην Ελλάδα συγκεκριμένα το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται στα όρια της φτώχειας ή του κοινωνικού αποκλεισμού αυξήθηκε από το 28,1% το 2008 (θεωρητικά χρονιά έναρξης της κρίσης) σε 43,7% το 2013. Επίσης η σοβαρή στέρηση βασικών αγαθών αυξήθηκε από το 11,2% το 2008 σε 20,3% το 2013. Τέλος η μακροχρόνια ανεργία έφτασε το 2013 το 18,6%. Συνέπεια της μακροχρόνιας ανεργίας είναι να αυξηθούν τα ποσοστά των νοικοκυριών χωρίς εισόδημα από την εργασία (European Commission: 2015).

Ανατρέχοντας κανείς στον ορισμό της απόλυτης φτώχειας ως «ανεπάρκεια εισοδήματος και γενικότερα πόρων προς εξασφάλιση των “απολύτως αναγκαίων” για τη διατήρηση και αναπαραγωγή της φυσικής απλώς δύναμης ενός προσώπου ή των μελών μιας οικογένειας» (Καράγιωργας: 1999, σσ.35), αναλογίζεται πόσο ζοφερή παρουσιάζεται η σημερινή ελληνική πραγματικότητα στην έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Το ποσοστό των Ελλήνων που βρίσκονται σε καθεστώς απόλυτης φτώχειας σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό στερούνται τις ελάχιστες ποσότητες διατροφής, ρουχισμού, κατοικίας, θέρμανσης και καθαριότητας, που εξασφαλίζουν τη φυσική διατήρηση του ανθρώπου στη ζωή.

Τα προβλήματα αυτά, της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, συνυπάρχουν όμως ταυτόχρονα με την αποδυνάμωση του πρωτογενούς τομέα παραγωγής και την αποβιομηχάνιση της χώρας. Κατά τον Γιάννη Τόλιο, η επίδραση του εντατικού μοντέλου γεωργίας και οι επιλογές στην αγροτική πολιτική, τόσο οι εθνικές όσο και οι κοινοτικές, οδήγησαν από τη δεκαετία του 1990 σε σταδιακή συρρίκνωση του αγροτικού πληθυσμού, που είχε πολλαπλές και σοβαρές αναπτυξιακές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνέπειες, όπως: μείωση της παραγωγής τροφίμων, διάρρηξη της κοινωνικής συνοχής και υποβάθμιση του περιβάλλοντος (Τόλιος: 2009, σσ.184). Σοβαρό στοιχείο της παρακμής του αγροτικού τομέα είναι το αυξανόμενο εμπορικό έλλειμμα αγροτικών προϊόντων και η αυξανόμενη διατροφική εξάρτηση της χώρας. Η Ελλάδα είναι ελλειμματική στα περισσότερα αγροτικά προϊόντα, ενώ παράλληλα μεγάλες είναι οι εισαγωγές κτηνοτροφικών προϊόντων, ζωοτροφών και δημητριακών (Τόλιος: 2009, σσ.203).

Ιδιαίτερα δε, η παρακμή και κρίση του αγροτικού χώρου εκδηλώνεται με ποικίλες μορφές περιβαλλοντικής υποβάθμισης: απώλεια βιοποικιλότητας, και ιδιαίτερα της αγροτικής με εκατοντάδες τοπικές ποικιλίες φυτών και φυλές ζώων, – ανορθολογική διαχείριση υδάτινων πόρων, εντατικές αρδεύσεις, ανεξέλεγκτες γεωτρήσεις, μόλυνση του υδροφόρου ορίζοντα – αλόγιστη χρήση αγροχημικών – εγκατάλειψη γαιών εξαιτίας της μείωσης του αγροτικού πληθυσμού, που οδηγούν σε φαινόμενα ερημοποίησης, τα οποία εντείνονται από τις καταπατήσεις δασικών εκτάσεων και καταστροφικών πυρκαγιών. Εντείνονται επίσης από τις κλιματικές αλλαγές, την απουσία δασολογίου, κτηματολογίου, μηχανισμών δασοπροστασίας και δασοπυρόσβεσης (Τόλιος: 2009, σσ.196-199).

Παράλληλα, και σε παγκόσμιο επίπεδο, οι τεχνολογικές καινοτομίες που εφαρμόστηκαν στη γεωργία για τον έλεγχο των φυσικών και οικολογικών παραγόντων είχαν ως τίμημα την εξάλειψη ιδιοτήτων που προσδίδουν στα γεωργικά προϊόντα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους αναφορικά με το συγκεκριμένο οικοσύστημα στο οποίο ανήκουν. Το γεγονός αυτό οδήγησε όχι μόνο στην απώλεια βιοποικιλότητας αλλά και στην τυποποίηση των αγροτικών τοπίων και την υποβάθμιση των αγροτικών συστημάτων. Ο διαχωρισμός μεταξύ γεωργίας και αγροτικής κοινωνίας εκφράζεται και από το διαρκώς μειούμενο βάρος της γεωργικής δραστηριότητας στο σύνολο της οικονομίας καθώς και στην κρίση του μοντέλου της οικογενειακής γεωργικής εκμετάλλευσης. Η γεωργική δραστηριότητα εξαρτάται πλέον από τη ζήτηση της αγοράς και τα συμφέροντα των αγροβιομηχάνων (Lozano: 2013, σσ.58).

Ακόμη και σε άτομα, οικογένειες και κοινωνίες όμως, όπου δε λείπει η ποσότητα των αγαθών, και ιδιαίτερα των διατροφικών, είναι έντονος ο προβληματισμός για την ποιότητά τους και τις συνθήκες παραγωγής τους. Τα αλληπάλλληλα διατροφικά σκάνδαλα των τελευταίων ετών εκτός από τα αδιέξοδα της εντατικής γεωργίας, των καταστροφικών εντατικών μονοκαλλιεργειών, της βιομηχανοποιημένης κτηνοτροφίας κατέδειξαν επίσης το οξύ πρόβλημα της μεταφοράς διατροφικών προϊόντων, μέσω πολυεθνικών εταιρειών, από τη μια ήπειρο στην άλλη με μεγάλη κατανάλωση ενέργειας και αντίστοιχα μεγάλη εκπομπή διοξειδίου του άνθρακα. Όπως παρατηρεί ο M. Calame, πρόκειται «για εκείνη την πλανητική οικονομία υπαγορευμένη αποκλειστικά από το κέρδος, όπου οι καταστάσεις πλουτισμού παράγουν καινούργιες καταστάσεις φτώχειας και νέες προλεταριοποιήσεις· όπου οι οικονομικές και τεχνικές πρόοδοι παράγουν καινούργιες μορφές ηθικής και ψυχικής καταπίεσης· όπου χάνουμε σε ποιότητα αυτό που κερδίζουμε σε ποσότητα· όπου ένας επί μέρους οικονομικός ορθολογισμός προκαλεί έναν ολικά σφαιρικό ανορθολογισμό» (Κοβάνη: 2013, σσ.224-225).

Γενικά, οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν τα τελευταία χρόνια διεθνώς στον αγροτικό τομέα οδήγησαν σε πτώση των τιμών βασικών αγροτικών προϊόντων στη διεθνή αγορά και στη μεγέθυνση του ρόλου των μεγάλων αγροτοβιομηχανικών και εμπορικών επιχειρήσεων σε όλο το φάσμα της παραγωγής, της διακίνησης, της μεταποίησης και της εμπορίας αγροτικών προϊόντων (Τόλιος: 2009, σσ.47).

ΤΟΠΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΚΑΙ ΔΕΙΦΟΡΙΑ

Αν δεχθούμε πως «ακμαία είναι μια οικονομία όταν παράγει με ανοδικούς ρυθμούς απτά αγαθά, τόσο για την ικανοποίηση όσο το δυνατόν περισσότερων εγχωρίων αναγκών όσο και για την εξαγωγή προς αποπληρωμή άλλων αγαθών, τα οποία η εκάστοτε χώρα δεν μπορεί ή δεν θεωρεί σύμφоро να παράγει η ίδια, με όσο το

δυνατόν μεγαλύτερο πλεόνασμα» (Κονδύλης: 1998, σσ.402) τότε είναι θεμιτό να αναζητήσουμε ποια μπορεί να είναι αυτά τα «απτά» αγαθά για τη δική μας κοινωνία, στη σημερινή πραγματικότητα. Μέσα στο υπάρχον πλαίσιο, εθνικό και παγκόσμιο, η επιλογή της παραγωγής, μεταποίησης και κατανάλωσης των προϊόντων, και ιδιαιτέρως των βασικών και ευπαθών προϊόντων διατροφής, σε τοπικό επίπεδο φαντάζει ως επιλογή τόσο οικονομικά βιώσιμη και κοινωνικά δίκαιη όσο και ως αειφορική.

Αυτό που φαίνεται αναγκαίο σήμερα είναι μια μετάβαση από την οικονομία του όγκου παραγωγής, σε μια οικονομία της αξίας παραγωγής που να χαρακτηρίζεται από τις αλλαγές και τις διαφοροποιήσεις των τρόπων και των προϊόντων. Ήδη από τη δεκαετία του 1990 σημειώνεται ενδιαφέρον για το παραδοσιακό, το αυθεντικό, το χειροποίητο, το φυσικό προϊόν. Αυτό που κάποτε ήταν το σύμβολο της φτώχειας τώρα γίνεται το νοσταλγικό αίτημα ως απάντηση σε ένα κόσμο παγκοσμιοποιούμενο. Οι καταναλωτές, ιδιαίτερα των ανεπτυγμένων χωρών, φαίνεται να αναζητούν την ποιότητα των προϊόντων, την προέλευσή τους, τις διαδικασίες επεξεργασίας στις οποίες υποβλήθηκαν, τα συστατικά τους κλπ. Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, το 1991 θεσμοθετήθηκε ο θεσμός για τη βιολογική γεωργία και το 1992 εφαρμόστηκαν κανονισμοί για τις διάφορες Γεωγραφικές Ενδείξεις. Με αυτό τον τρόπο επιδιώκεται από τη μια η αποκατάσταση της ποιότητας τόσο στις διαδικασίες παραγωγής όσο και στα ίδια τα αγροδιατροφικά προϊόντα και από την άλλη η επανασύνδεση της γεωργίας με τον τόπο, τις οικολογικές συνθήκες και τα τοπικά κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά (Lozano: 2013, σσ.59-63).

Τα αγροτικά προϊόντα και τα τρόφιμα Γεωγραφικής Ένδειξης ενέχουν όλους τους υλικούς και άυλους πόρους του τόπου παραγωγής τους: φυσικοί και γεωργικοί πόροι, ανθρώπινο δυναμικό, τοπική γνώση και παραδοσιακές πρακτικές παραγωγής, γαστρονομικές κουλτούρες. Η ιδιοτυπία τους συνδέεται τόσο με την πρώτη ύλη – που με τη σειρά της συνδέεται με τον τόπο παραγωγής και τα φυσικά του χαρακτηριστικά – όσο και με τις κληροδοτημένες τεχνικές και τεχνολογίες, τον πολιτισμό και τις δεξιότητες (Muchnik & Ανθοπούλου: 2013, σσ.35). Ο τόπος, η εδαφική περιοχή, δεν είναι απλώς το φυσικό υπόβαθρο για οικονομικές δραστηριότητες αλλά είναι ένα είδος «φυσικής και πολιτισμικής μήτρας» που διαμορφώνει τις τοπικές δραστηριότητες και τους προσδίδει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ενισχύοντας την ανταγωνιστικότητά τους στην παγκόσμια οικονομία (Muchnik & Ανθοπούλου: 2013, σσ.42).

Ωστόσο η πρόκληση των Γεωγραφικών Ενδείξεων και των άλλων προϊόντων που αναφέρονται σε μια «παράδοση» είναι η ανθεκτικότητα της αξίας τους σε ένα περιβάλλον όπου μεταβάλλονται διαρκώς τόσο οι γεωργικές τεχνικές, όσο και οι κοινωνικές πρακτικές διατροφικής κατανάλωσης (Allaire: 2013, σσ.117). Οι Γεωγραφικές Ενδείξεις και γενικά οι ενδείξεις ποιότητας δεν είναι απλά εμπορικές κατηγορίες ή πνευματική ιδιοκτησία. Τα προϊόντα αυτά και οι εξειδικευμένες αγορές τους μεταφέρουν εικόνες και αναπαραστάσεις επενδυμένες με αξίες που τους προσδίδουν χαρακτήρα δημόσιου αγαθού (Allaire: 2013, σσ.107).

Τα προϊόντα ενός τόπου συνδέονται συχνά με τοπικές αγορές που μπορεί να είναι είτε συγκεκριμένες τοποθεσίες αγορών είτε δίκτυα διανομής τοπικής εμβέλειας. Η έννοια της τοπικής αγοράς μπορεί να εμπεριέχει ποικίλες μορφές ανταλλαγής από την άτυπη οικονομία έως τις οργανωμένες δομές με συμβατικές δεσμεύσεις και τη χρήση σύγχρονων μορφών επικοινωνίας όπως το διαδίκτυο (Allaire: 2013, σσ.106).

Η ιδιαίτερη σχέση που μπορεί να έχουν τα αγροδιατροφικά προϊόντα με την εδαφική περιοχή συνεπάγεται, κατά τους Belletti. & Marescotti, και την αύξηση των

ανθρώπων που ενδιαφέρονται για την αξιοποίησή τους: τοπικοί και υπερ-τοπικοί κρατικοί φορείς, ενώσεις τοπικών κοινοτήτων, επιχειρηματίες, καταναλωτές κλπ (Belletti & Marescotti 2013: σσ.135). Στους στόχους τους δε, μπορεί να περιλαμβάνονται: η αναζωογόνηση παραγωγικών κλάδων και αλυσίδων εφοδιασμού, η δημιουργία νέων επιχειρηματικών ευκαιριών, η διατήρηση και η ενίσχυση της απασχόλησης και του εισοδήματος, η αναγέννηση των αγροτικών περιοχών, η αξιοποίηση και αναπαραγωγή ιδιότυπων πόρων η/και παραδοσιακών συστημάτων καλλιέργειας και επεξεργασίας.

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΤΥΟ Π. Ε. ΤΟΥ ΚΠΕ ΚΡΕΣΤΕΝΩΝ ΓΙΑ ΤΑ ΤΟΠΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ

Καθώς η ολιστική θεώρηση του κόσμου είναι από τους βασικότερους πυρήνες της φιλοσοφίας της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Γεωργόπουλος και Τσαλίκη 2003: σσ.30), η αναζήτηση των καλύτερων όρων αειφορικής διαχείρισης του αγροτικού χώρου με την παράλληλη κάλυψη οικονομικών και κοινωνικών αναγκών μπορεί δυνητικά να αποτελέσει βασική παράμετρο προγραμμάτων και δικτύων Π.Ε. Στην κατεύθυνση αυτή το ΚΠΕ Κρεστένων αποφάσισε να υλοποιήσει από το σχολικό έτος 2012-2013 πρόγραμμα με θέμα «Προϊόντα της Ηλειακής Γης» και παράλληλα να προχωρήσει στην ίδρυση Δικτύου με τίτλο «Τα τοπικά προϊόντα σε μια κοινωνία αειφορίας».

Όσον αφορά το πρόγραμμα, η προσπάθεια εστιάζει στην διεύρυνση και ενδυνάμωση των απαραίτητων γνώσεων, δεξιοτήτων και αξιών των μελών των Περιβαλλοντικών Ομάδων που το υλοποιούν στο ΚΠΕ για την προώθηση και ανάπτυξη της παραγωγής και κατανάλωσης, μέσω αειφορικών πρακτικών, των τοπικών προϊόντων, με παράδειγμα τα τοπικά προϊόντα της Ηλείας (<http://kpekrestenon.gr/el/proionta-tis-ileiakis-gis>).

Ιδιαίτερα η παραγωγή της κορινθιακής σταφίδας προσφέρεται για την ανάδειξη της συμβολής ενός τοπικού προϊόντος στη διαμόρφωση τόσο του αγροτικού τοπίου όσο και στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη μιας περιοχής. Ωστόσο αποτελεί και παράδειγμα των αρνητικών συνεπειών της μονοκαλλιέργειας, όταν αυτή χάνει την οικονομική δυναμική της. Κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα η κορινθιακή σταφίδα ήταν το πρώτο εξαγόμενο είδος στην ελληνική οικονομία, με ποσοστό 50% έως 60% της συνολικής αξίας των εξαγωγών της χώρας, με αποτέλεσμα κάθε περιορισμός των εισπράξεων από τη σταφίδα - την εποχή της οικονομικής κάμψης του προϊόντος και της σταφιδικής κρίσης - να έχει άμεσες συνέπειες, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές σε όλη τη χώρα (Τραμπαδώρος: 2012, σσ.145-146). Επίσης η επέκταση της σταφιδοκαλλιέργειας, την εποχή της ακμής της, μείωσε τις καλλιεργούμενες με σιτάρι εκτάσεις και αύξησε έτσι την εξάρτηση της χώρας σε δημητριακά, ενώ ιδιαίτερα στην περιοχή της Ηλείας μείωσε άλλες καλλιέργειες, όπως την ελαιοκαλλιέργεια.

Οι μαθητές, σε Περιβαλλοντικό Μονοπάτι στην πόλη του Πύργου, βιώνουν τόσο τη συμβολή του προϊόντος αυτού στην αστικοποίηση της περιοχής αλλά και την απανάπτυξή της μετά τις αλλεπάλληλες σταφιδικές κρίσεις και ιδιαίτερα μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Μπορούν με τη βοήθεια διαμορφωμένων φύλλων εργασίας να κατατάξουν διάφορες μορφές οικονομικής δραστηριότητας στον πρωτογενή, δευτερογενή ή τριτογενή τομέα παραγωγής ώστε να διαπιστώσουν πού είναι δυναμική και πού καχεκτική η οικονομική δραστηριότητα. Μέσα από παιχνίδια ρόλων καλούνται επίσης να εντοπίσουν τα αντικρουόμενα συμφέροντα των διαφόρων

φορέων και ατόμων, καθώς και να προτείνουν δικά τους σχέδια δράσης στην κατεύθυνση της αειφορίας. Έτσι εμπλέκονται στην πολυπλοκότητα των περιβαλλοντικών προβλημάτων τα οποία «*δε μπορούν να θεωρούνται απλά προβλήματα τα οποία δύνανται να αντιμετωπιστούν με απλές λύσεις*» καθώς εντέλει τα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι και κοινωνικά προβλήματα (Mogensen & Mayer: 2009, σσ.25).

Το εργαστήριο αναγνώρισης ταυτότητας και χώρας προέλευσης των συσκευασμένων προϊόντων, μέσω των αναγραφόμενων γραμμωτών κωδίκων (barcode), επιδιώκει να καταδείξει το ρόλο της μεταφοράς των προϊόντων στην κατασπατάληση ενεργειακών πόρων και την εκπομπή διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα (ανθρακικό αποτύπωμα). Ελέγχεται επίσης η δυνατότητα παραγωγής τοπικών προϊόντων διακινούμενων σε τοπικά δίκτυα αγορών ως εναλλακτική λύση για παραγωγούς και καταναλωτές. Δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα τόσο σε δεξιότητες αναγνώρισης ταυτότητας των τροφίμων, όσο και σε αξιολόγηση των αξιών και στάσεων που έχουμε ως παραγωγοί και καταναλωτές, ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής ύφεσης και κοινωνικής κρίσης.

Με το εργαστήριο σαπωνοποίησης από χρησιμοποιημένο ελαιόλαδο επιδιώκεται να καταδειχθούν εναλλακτικοί τρόποι ανακύκλωσης και επαναχρήσης κάποιων προϊόντων – όπως το ελαιόλαδο που είναι χαρακτηριστικό προϊόν της περιοχής – καθώς και να υιοθετηθούν αρχές ορθολογικής χρήσης των φυσικών πόρων και των προϊόντων και να ενισχυθούν δεξιότητες επεξεργασίας και μεταποίησης σε οικιακό επίπεδο. Σε συνθήκες δε οικονομικής ανέχειας δεξιότητες σαν αυτές, δυνητικά θα μπορούσαν να στηρίξουν την οικιακή ή και την τοπική οικονομία.

Με βάση τους προβληματισμούς που αναλύθηκαν, το ΚΠΕ Κρεστένων προχώρησε στην ίδρυση του ομοθεματικού Δικτύου Π.Ε.. Σκοπός του είναι η διεύρυνση και ενδυνάμωση των απαραίτητων γνώσεων, δεξιοτήτων και αξιών των μελών Περιβαλλοντικών Ομάδων των σχολείων - αλλά και ευρύτερα των μελών των τοπικών κοινωνιών - για την προώθηση και ανάπτυξη της παραγωγής και κατανάλωσης, μέσω αειφορικών πρακτικών, των τοπικών προϊόντων. Η ανάδειξη, επίσης, του ρόλου τους στην αειφορία των τοπικών κοινωνιών, στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των μελών τους καθώς και στη μείωση του οικολογικού και ενεργειακού αποτυπώματος. (<http://kpekrestenon.gr/el/idrysi-kai-leitoyrgia-ethnikoy-thematikoy-diktyoy-pe-ta-topika-proionta-se-mia-koinonia-aeiforias>)

Στο Δίκτυο εντάσσονται Περιβαλλοντικές Ομάδες σχολείων που εκπονούν προγράμματα Π.Ε. τα οποία κινούνται σε δύο κύριους θεματικούς άξονες: α) την καταγραφή και ανάδειξη τοπικών προϊόντων, χαρακτηριστικών μιας περιοχής, που το μικροκλίμα, η ανθρωπογεωγραφία ή κάποιος άλλος παράγοντας τα καθιστά ιδιαίτερα ή και μοναδικά και β) τη μελέτη της παραγωγής, συντήρησης, μεταποίησης, τυποποίησης, διακίνησης και κατανάλωσης προϊόντων σε επίπεδο οικιακό, κοινοτικό ή περιφερειακό με στόχο την προώθηση λύσεων που, κατά το δυνατόν, βρίσκονται στην κατεύθυνση της προστασίας του περιβάλλοντος, αμβλύνουν την απόσταση παραγωγού – καταναλωτή και στηρίζουν την επισιτιστική αυτάρκεια και ανεξαρτησία των τοπικών κοινωνιών προς αποφυγή ή αντιμετώπιση οικονομικών, κοινωνικών ή και ανθρωπιστικών κρίσεων.

Ενδεικτικά η αποσαφήνιση όρων και κατηγοριοποιήσεων – όπως: Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης (ΠΟΠ), Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη (ΠΓΕ), Εγγυημένο Ειδικό Παραδοσιακό Προϊόν (ΕΕΠΠ), «τοπικά τρόφιμα», «σύστημα τροφίμων», «τρόφιμα εγγύτητας» κλπ – μπορεί να συμβάλει στην

ενδυνάμωση των γνώσεων πάνω σε θέματα ποιότητας, χαρακτηριστικών και προέλευσης των προϊόντων. Θέματα αειφορικών πρακτικών παραγωγής, συντήρησης, μεταποίησης, τυποποίησης, διακίνησης, εμπορίας και κατανάλωσης των τοπικών προϊόντων επιδιώκουν την αλλαγή στάσεων και συμπεριφορών σε όλους αυτούς τους τομείς δραστηριότητας. Ιδιαίτερα σημαντική θεωρείται η δυνατότητα θετικών επιδράσεων στο περιβάλλον από τη μείωση της απόστασης παραγωγού – καταναλωτή.

Η ανάδειξη της συμβολής των τοπικών προϊόντων στη βιοποικιλότητα των τοπικών οικοσυστημάτων και η έμφαση στην εποχικότητα μπορεί να συμβάλλουν στην προστασία του τοπικού γενετικού υλικού (φυτικού, ζωικού, υδρόβιου). Η διασύνδεσή τους με την πολιτισμική ταυτότητα των τοπικών περιοχών, μέσω ηθών, εθίμων, διατροφικών συνηθειών και καλλιεργητικών πρακτικών μπορεί να προσδώσει προστιθέμενη αξία στα προϊόντα αυτά, γεγονός απαραίτητο για την διαχρονική συμβολή τους στην κατεύθυνση της βιώσιμης ανάπτυξης των τοπικών κοινωνιών με ταυτόχρονη άμβλυση κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων μεταξύ κέντρου και περιφέρειας. Ιδιαίτερο ρόλο μπορούν να παίξουν οι συνεταιριστικές οργανώσεις τοπικών ομάδων παραγωγών στην παραγωγή, μεταποίηση, τυποποίηση και εμπορία των τοπικών προϊόντων καθώς και στην υιοθέτηση αειφορικών πρακτικών.

Όσον αφορά τις συμμετοχές των σχολείων, ενδεικτικά, το σχολικό έτος 2013-2014 συμμετείχαν 115 περιβαλλοντικές ομάδες, 267 εκπαιδευτικοί και 2976 μαθητές (<http://kpekrestenon.gr/el/symmetohes>). Οι περιβαλλοντικές ομάδες εκπονούσαν διαφορετικές θεματικές και διαφορετικά προϊόντα καταδεικνύοντας τον πλούτο του βιολογικού, κοινωνικού και οικονομικού κεφαλαίου που αυτά συνεπάγονται. Ενδεικτικά αναφέρονται από τους τίτλους των προγραμμάτων: κορινθιακή σταφίδα, πορτοκάλι, μανταρίνι, λεμόνι, σταφύλι, κρασί, ούζο, τσίπουρο, λικέρ, αμύγδαλα, σπόροι, λάδι, ελιές, ελαιόλαδο, κάστανο, στάρι, φρούτα, βότανα, λουκούμι, φιστίκι, μέλι κ.α. Ανατρέχοντας στους τίτλους των προγραμμάτων ή στις εργασίες των σχολείων που έχουν αναρτηθεί στην ιστοσελίδα του ΚΠΕ Κρεστένων (<http://kpekrestenon.gr/el/yliko-apo-sholeia-1>) μπορούν οι περιβαλλοντικές ομάδες να επικοινωνούν μεταξύ τους, να συνεργάζονται σε περίπτωση κοινής ή παράλληλης θεματικής και να ανατροφοδοτούν τη θεματολογία τους και τη μεθοδολογία τους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά, ο ρόλος της Εκπαίδευσης για την Αειφορία, εν μέσω οικονομικής αλλά και διατροφικής κρίσης, ποιοτικής και ποσοτικής, μπορεί να έχει ουσιαστικό ρόλο στην κατεύθυνση της υιοθέτησης αειφορικών αξιών και πρακτικών, καθώς και της αμφισβήτησης στάσεων και συμπεριφορών που ενοχοποιούνται για τοπικά ή και διεθνή προβλήματα. Η προσπάθεια αυτή - όσο και αν φαντάζει συχνά ουτοπική μέσα σε ένα παγκόσμιο περιβάλλον όπου επικρατούν οικονομικές λογικές και συμφέροντα που ενισχύουν τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες εις βάρος της στοιχειώδους επισιτιστικής αυτάρκειας και της οικονομικής ανεξαρτησίας των κοινωνιών, της δικαιοσύνης και της προστασίας του περιβάλλοντος - έχει ωστόσο δυνατά περιβαλλοντικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά ερείσματα για όσους αναλογίζονται το μέλλον των ανθρώπινων κοινωνιών σε πλαίσια αειφορίας. Ιδιαίτερα τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης με τα Προγράμματά τους και τα Δίκτυα μπορούν να ενισχύσουν τέτοιου είδους θεματικές, μέσα από την επικοινωνία των περιβαλλοντικών ομάδων και την ανατροφοδότηση του παιδαγωγικού τους έργου. Με ημερίδες και δράσεις τέλους, στην προσπάθεια ευαισθητοποίησης των τοπικών

κοινωνιών, μπορούν ευρύτερα να αναδείξουν καινοτόμες ιδέες ατόμων ή και φορέων της περιοχής τους σε αυτή την κατεύθυνση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Allaire, G. (2013). Προϊόντα του τόπου (terroir): πολιτισμικές διαστάσεις και προσδοκίες της κοινωνίας. Στο Ανθοπούλου, Θ. (επιμ.): *Περί εντοπιότητας και ιδιοτυπίας των τροφίμων. Μια εδαφική προσέγγιση της ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών* (σσ. 106-120). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Belletti, G. & Marescotti, A. (2013). Τυπικά αγροδιατροφικά προϊόντα, τοπικοί πόροι και αειφόρος αξιοποίηση. Στο Ανθοπούλου, Θ. (επιμ.): *Περί εντοπιότητας και ιδιοτυπίας των τροφίμων. Μια εδαφική προσέγγιση της ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών* (σσ. 121-142). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Γεωργόπουλος, Α. και Τσαλίκη, Ε. (2003). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg
- European Commission, (2015). *Employment and Social Developments in Europe 2014* στην ιστοσελίδα:
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=7736>
(ανάκτηση 21/01/2015)
- Κανελλόπουλος, Α. (1989). *Η Ηλειακή «Βιομηχανία» κατά την αρχαιότητα*. Αθήνα: Εκδοτική Εστία
- Καράγιωργας, Σ. (1999). *Διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα*. Τόμος Α'. Αθήνα: ΕΚΚΕ
- Κοβάνη, Ε. (2013). *Διατροφικά κάτοπτρα. Σε αναζήτηση της ποιότητας*. Στο Ανθοπούλου, Θ. (επιμ.): *Περί εντοπιότητας και ιδιοτυπίας των τροφίμων. Μια εδαφική προσέγγιση της ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών* (σσ. 217-234). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Κονδύλης, Π. (1998). *Θεωρία του πολέμου*. Αθήνα: Θεμέλιο
- Lozano, C. (2013). Προς μια επανεξέταση του μοντέλου αγροτικής ανάπτυξης απέναντι στις νέες κοινωνικο-περιβαλλοντικές προκλήσεις. Στο Ανθοπούλου, Θ. (επιμ.): *Περί εντοπιότητας και ιδιοτυπίας των τροφίμων. Μια εδαφική προσέγγιση της ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών* (σσ. 54-72). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Mogensen, F. & Mayer, M. (2009). Προοπτικές της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης – Μια κριτική προσέγγιση. Στο Φλογαίτη Ε. και Λιαράκου Γ. (επιμ.): *Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη. Από τη θεωρία στην πράξη* (σσ. 21-46). Αρχάνες: ΚΠΕ Αρχανών
- Muchnik, J. & Ανθοπούλου, Θ. (2013). Τοπικοποιημένα αγροδιατροφικά συστήματα (SYAL): Αντικείμενο, πεδίο εφαρμογής και πολιτικής έρευνας και ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών. Στο Ανθοπούλου, Θ. (επιμ.): *Περί εντοπιότητας και ιδιοτυπίας των τροφίμων. Μια εδαφική προσέγγιση της ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών* (σσ. 35-54). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Σουμάχερ, Ε.Φ. (1993). *Το μικρό είναι όμορφο*. Αθήνα: Γλάρος
- Τόλιος, Γ. (2009). *Περιβάλλον και Αγροτική Πολιτική σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης. Εναλλακτική Στρατηγική αυτοδυναμίας τροφίμων (Food Sovereignty)*. Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ
- Τραμπαδώρος, Δ. (2012). *Το σταφιδικό ζήτημα. Το χρονικό της κρίσης και οι συνέπειές της*. Αθήνα: Λύχνος ΕΠΕ

Ιστότοποι:

<http://kpekrestenon.gr/>: Ιστοσελίδα του ΚΠΕ Κρεστένων